

Knoz, Tomáš

Uhry

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [445]-456

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123632>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Uhry

Uhry měly v rámci habsburské monarchie velmi specifické postavení již od bitvy u Moháče roku 1526, a to nejen proto, že po ústavní stránce zůstaly samostatným královstvím.⁴³⁷ Mimo jiné to bylo z toho důvodu, že uherská šlechta hrála významnou roli při obraně habsburských zemí před tureckým nebezpečím a že ji král mohl fakticky jen špatně kontrolovat a disciplinovat.

Uherská šlechtická společnost a její vztah k vládnoucí dynastii

Zemi v té době vedla dvacítká nejvýznamnější magnátských rodin: Esterházyové, Thurzové, Batthyányové, Zrínští, Erdődyové, Illésházyové, Nádasdyové, Forgáčové, Csákyové, Frankopanové, Pálffyové, Széchyové, Czoborové, Draškovičové, Rákóczyové, Pethöové, Báthoryové, Druegthové, Nyáryové, Balassiové.⁴³⁸ Ti měli nejen výsadní politické i majetkové postavení ve vlastních Uhrách, ale zároveň také dobré kontakty s vídeňským dvorem a nejednou i vychování a vzdělání dosažené v hlavním městě monarchie. Přes počáteční nedůvěru, jež v období po bitvě u Moháče vyjadřovala nechuť velké části uherské aristokracie podílet se na vládě sídlící mimo vlastní území Uher, docházelo postupně k integraci a ke ztotožnění se uherské aristokracie s Vídní jako rezidenčním městem i s vládou habsburské dynastie. Uherští šlechtici se podle Gézy Pálffyho v období na sklonku 16. a na počátku 17. století podíleli především na činnosti centrálních orgánů zabývajících se obranou monarchie, zahraničními záležitostmi a finanční správou. Zároveň rostla role uherské dvorské kanceláře. Přesto však v období mezi lety 1606 a 1630 nelze podle Pálffyho označit úlohu uherské šlechty na vídeňském dvoře za nikterak velkou. V žádném

(437) O integraci uherské šlechty v habsburské monarchii v poslední době PALFFY, G.: *Der Wiener Hof und die ungarischen Stände im 16. Jahrhundert*. MĚG 109, 2001, s. 346–381. O specifickém postavení Uher v rámci habsburské monarchie TÝZ: *Zentralisierung und Lokalverwaltung*. (v tisku, citováno podle rukopisu); TÝZ: *Der ungarische Adel und der Kaiserhof in der frühen Neuzeit*. (Eine Skizze). In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Der Adel in der Habsburgermonarchie und der Kaiserhof (1526–1740)*. OH 10. České Budějovice 2003, s. 133–152; TÝZ: *The Impact of the Ottoman Rule on Hungary*. *Hungarian Studies Review* 28, 2001, č. 1–2, s. 109–132.

(438) R. J. W. Evans hovoří o desítkách magnátských rodů. Na jeho seznamu jsou Esterházyové, Thurzové, Batthyányové, Zrínští, Erdődyové, Illésházyové, Nádasdyové, Forgáčové, Csákyové a Frankopanové. EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*, s. 180.

případě neodpovídala skutečné moci uherské šlechty, jež rostla spolu s narůstajícím tureckým nebezpečím.⁴³⁹ Již v předbělohorském období sice docházelo ke sňatkům mezi některými příslušníky předních uherských magnátských rodin a příslušníky rakouské aristokracie, ovšem ani tento způsob integrace ještě nebyl ve srovnání se situací mezi rakouskou šlechtou a příslušníky aristokracie v jiných habsburských zemích nikterak početný. Integrace uherské aristokracie na vídeňském dvoře tak zaznamenávala některé rysy postupu, narážela však také na mnohé komplikace.⁴⁴⁰

Nižší šlechta byla sice početná, její role ve velké politice se však s postupem času spíše zmenšovala.⁴⁴¹ Náboženská struktura uherské šlechty byla značně komplikovaná. Při určité dávce zjednodušení lze říci, že však příliš příznivá habsburským snahám o sjednocení jejich zemí pod katolickou konfesí nebyla. Východní části země byly převážně kalvinistické, na západě Uher převažovalo luterské vyznání. Kolem přelomu století se k těmto dvěma konfesím hlásilo více jak 85% uherských šlechticů a konverze ke katolictví byly navíc pouze zcela výjimečným jevem.⁴⁴²

Vztah císařské dynastie k Uhrám byl určen také rozdělením země na tři oblasti. Obzvláště sedmihradská knížata byla tradičním spojencem Turků a již po delší dobu usilovala o samostatnost své země, jež by byla na úkor Habsburků a vyznačovala by se tureckou ochranou. Částečně se jim to podařilo již na počátku 17. století v době povstání kalvínsky orientova-

(439) TAMTÉŽ, s. 180–185. O kontaktech uherské magnátské šlechty s vídeňským dvorem a její integraci ve Vídni STROHMEYER, A.: *Vergleichende Ständegeschichte und „intellectuell history“ als Forschungsstrategie in Ostmitteleuropa: Das politische Denken der österreichischen und ungarischen Stände (1550–1650)*. In: GKO-Comparativ 8, 1998, Heft 5, s. 74–91; PÁLFFY, G.: *Zentralisierung und Lokalverwaltung*, s. 1–3. (V tisku, citováno podle rukopisu.) TYŽ: *Der ungarische Adel und der Kaiserhof*, s. 133–152, zde o komplikacích integrace především s. 140–145, o sledovaném období 20. let 17. století s. 145–151; TYŽ: *Medien der Integration des ungarischen Adels*, s. 61–98, zde s. 69–72. Uherský kancléř a někteří další úředníci z okruhu uherské šlechty byli nastalo přítomni na císařském dvoře a účastnili se také většiny panovníkových cest. Ve sledovaném období (v letech 1604–1616) budoval kariéru u vídeňského dvora jako dvorní sekretář především Jan Lippay (s. 72).

(440) Géza Pálffy v této souvislosti uvádí celkem sedm případů: Bernarda Thurza, Jana Pethö z Gerse, Gabriela Majláda, Šimona Forgáče z Ghymeše, Mikuláše Pálffyho z Erdódu, Ondřeje Dóczyho a Jana ml. Listhu. PÁLFFY, G.: *Medien der Integration des ungarischen Adels*, s. 75–76. Jako další „media integrace“ uvádí Pálffy studium uherských šlechticů ve Vídni a především službu ve vojsku (s. 76–84).

(441) EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*, s. 180–185.

(442) HILLER, I.: *Traditionsbildung und politische Praxis: Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. In: Bahlcke, J. – Strohmeier, A. (edd.): *Konstruktion der Vergangenheit. Geschichtsdenken, Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa*. ZHF. Beiheft 29. Berlin 2002, s. 180; PÁLFFY, G.: *Der ungarische Adel und der Kaiserhof*, s. 150; FATA, M.: *Ungarn, das Reich der Stephanskrone, im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung*. Münster 2000.

ného magnáta Štěpána Bočkaje z let 1604–1608, který se z bývalého odchovance vídeňského dvora a spojence Habsburků stal jejich úhlavním nepřítelem.⁴⁴³ Tehdejší císař Rudolf II., jenž v Uhrách samozřejmě vystupoval jako uherský král,⁴⁴⁴ se pokusil situaci řešit konfiskací a nařídil svému generálu v Horních Uhrách Barbianu Belgiosovi, aby zabavil Bočkajovy statky v Biharské stolici. Konfiskace ovšem (podobně jako později v různých případech a zemích ještě mnohokrát a v případě Uher obzvláště) ztroskotala na faktické neschopnosti císařských orgánů dobýt území, na nichž již byla po právní stránce vyhlášena konfiskace, také vojensky. Právní a faktický stav se dostal do vzájemné nerovnováhy a naopak Štěpán Bočkaj přešel do protiútoků a dokonce spolu se svými novými tureckými spojenci ohrozil značnou část střední Evropy. Tentokrát měl císař ještě štěstí. Bočkajovo povstání ztroskotalo na obavě moravské i rakouské protestantské šlechty o své vlastní statky, jimž hrozilo plundrování ze strany povstaleckého vojska, i na hrůze českých bratří z „antikrista“, dokumentované Budovcovým „*Antialkoránem*“ i Žerotínovými „strážnickými“ dopisy na toto téma.⁴⁴⁵ Habsburští panovníci si i přesto napříště dobře pamatovali, že ve vztahu k uherské šlechtě musí postupovat zcela jiným způsobem nežli vůči stavům v českých a v rakouských zemích a že v tomto případě více než radikální postup zmůžou tolerované zemské svobody a trpělivá mírová jednání, byť eventuálně v praxi ne vždy stoprocentně dodržovaná.⁴⁴⁶ Právě uvedené nedodržování dohod ze strany Habsburků patrně vedlo ke spojení části uherské protestantské šlechty s Gabrielem Bethlenem, který v mnohém ohledu na Bočkajovu politiku navázal.⁴⁴⁷

(443) PRAŽÁK, R. A KOL.: *Dějiny Maďarska*. Brno 1993, s. 92; KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha 2001, s. 148; BAHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration*, s. 309–324.

(444) Císař Ferdinand II. byl podobně jako jeho předchůdci zároveň i uherským králem a např. podle Gézy Pálffyho je nutné tuto titulaturu důsledně uplatňovat i v moderních pracích. Jak ovšem vyplývá z některých níže citovaných materiálů císařské dvorské komory, užívali pro něj úředníci i v uherských konfiskačních materiálech velmi často císařské titulatury. Srov. např. „*Kaiserlicher Befehl an Sigismundum Forgach Palatinum Anno 7ten Marty 1620...*“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Ungarische Reihe, kn. 414, 7. 3. 1620, fol. 164. „*Hof Cammer Referat nebst der Kaiserlichen Resolution wegen des dene Stephano, und Leonardo Amade von Warskony, allergn. verwilligten Consensus Regii über Elisabetha Zamaria von Ipeciocasa gethan, Fassion etlicher Güter in Kys Jacz, und Kösep Jacz. Expediert sub dato 22ten Juny Ao. 622.*“ TAMTÉŽ, fol. 237v. Podobných příkladů by bylo možno uvést velké množství.

(445) REJCHRTOVÁ, N. (ED.): *Václav Budovec a Budova, Antialkorán*. Praha 1989; ODSTRČIL, P.: *Antikrist*. Brno 2000. (Diplomová práce uložena na Masarykově univerzitě v Brně.)

(446) Mír se Štěpánem Bočkajem byl podepsán ve Vídni 23. června 1606. PRAŽÁK, R. A KOL.: *Dějiny Maďarska*, s. 93; KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*, s. 149.

(447) Gábor Bethlen podepsal roku 1615 s Habsburky mírovou smlouvu, v níž se zavázal s nimi spolupracovat v boji proti Turkům. Tuto smlouvu však nikdy nenaplnil a naopak se proti nim roku 1619 opět postavil. PRAŽÁK, R. A KOL.: *Dějiny Maďarska*, s. 94.

Naopak v západní části země, to znamená v „královských Uhrách“, se šlechtici výrazněji angažovali v řadách císařského vojska, které bojovalo proti Turkům.⁴⁴⁸ Zvláště po skončení Bočkajova povstání pak byli více ochotni přejímat politický postup Habsburků. Svou úlohu v tom sehrála i osobnost ostřihomského arcibiskupa z let 1616–1637, kardinála Petra Pázmányho, který byl podobně jako v Rakousích Khlesl a na Moravě Dietrichstein personifikací postupné rekatolizace a protireformace v zemi. Z uvedené dvacítky nejvýznamnějších uherských magnátských rodů stáli na straně Habsburků na přelomu druhého a třetího desetiletí 17. století především Esterházyové, Nádasdyové, Pálffyové, Batthyányové a Forgáčové. Byli to zpravidla aristokraté, jejichž državy se nacházely v západní části Uher a na území dnešního Burgenlandu, tedy v bezprostřední geografické blízkosti Vídně. Esterházyové byli na uherské společenské scéně výjimkou v tom smyslu, že vyšli z prostředí nižší šlechty a vyšvihli se vlastně až ve dvacátých letech v osobě Mikuláše Esterházyho, jenž byl mezi uherskými magnáty „homo novus“ a který se díky podpoře Habsburků roku 1625 dokonce stal uherským palatinem. Palatinem se později stal také další z příznivců Habsburků, Pavel Pálffy.⁴⁴⁹ Císař a v jedné osobě také uherský král Ferdinand II. si navíc snažil své příznivce z řad uherské katolické aristokracie naklonit i tím způsobem, že podporoval jejich sňatky s rakouskými šlechtičkami i přidělování statků mimo hranice vlastních Uher.

Na stranu Habsburků se postavili také mnozí představitelé šlechty v Chorvatsku a ve Slavonii, které tvořily jižní část „královských Uher“.⁴⁵⁰

(448) O finančních souvislostech této aktivity uherské šlechty PÁLFFY, G.: *Der Preis für die Verteidigung der Habsburgermonarchie. Die Kosten der Türkenabwehr in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts.* In: Edelmayer, F. – Lanzinner, M. – Rauscher, P. (edd.): *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert.* Wien – München 2003, s. 20–44. Zde též další četná literatura k problému uherské obrany před Osmany. Dále srov. KENYERES, I.: *Die Finanzen Königreichs Ungarn in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts.* In: Tamtéz, s. 84–122. Turcká expanze měla vliv i na mocenské poměry v Uhrách. O tom PÁLFFY, G.: *The Impact of the Ottoman Rule on Hungary.* *Hungarian Studies Review* 28, 2001, č. 1–2, s. 109–132; Týž: *Türkenabwehr, Grenzgolddatentum und die Militarisierung der Gesellschaft in Ungarn in der Frühen Neuzeit.* *Historisches Jahrbuch* 123, 2003, s. III–148.

(449) Mikuláš Esterházy (1583–1645, palatinem 1625–1645) si vzal za manželku vdovu po Imrichu Thurzovi. Nádasdyové i Pálffyové působili ve službách Habsburků již v předchozí generaci, ačkoliv první z nich byli protestanti a druzí katolíci. EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*, s. 181–182. Srov. též FUNDÁRKOVÁ, A.: *Pavol Pálffy, osobnosť, mecenáš a politik (1592–1652).* Bratislava 2002. (Disertační práce uložená na UK Bratislava.)

(450) Z řad chorvatské a slavonské šlechty je nutno jmenovat především Zrínské, Draškoviče, Frankopany a Erdódye. K problematice obrany chorvatské hranice proti Turkům ROTHENBERG, G. E.: *Austrian Military Border in Croatia, 1522–1747.* Urbana 1960; Týž: *Die öster-*

Vzhledem ke geografické poloze země šlo o oblast, jež byla důležitým nárazníkovým pásmem při případném postupu Turků směrem na Vídeň. Mikuláš Frankopan získal velké zásluhy jako císařský plukovník a odměny ze strany císaře se mu dostalo mimo jiné i z pobělohorských konfiskací na Moravě. Podobně tomu bylo i s rodinou Zrínských. Mikuláš Zrínský, jenž zemřel roku 1566 v bojích o pevnost Siget, se ve válkách proti Turkům proslavil a jeho syn Jan se díky příbuzenskému vztahu s Rožmberky zapsal i do českých dějin.⁴⁵¹

Tažení Gabriela Bethlena a konfiskace církevních majetků

Nicméně zdaleka ne všichni představitelé uherského magnátstva projevovali Habsburkům loajalitu. Pobělohorské konfiskace se netýkaly podporovatelů českého stavovského povstání, nýbrž těch šlechticů, kteří se roku 1620 přidali k novému sedmihradskému knížeti a tureckému spojení Gabrielu Bethlenovi při jeho tažení k Vídni a na Moravu.⁴⁵² Kromě pěti výjimek, zmiňovaných Istvánem Hillerem, šlo prakticky o celou uherskou šlechtu.⁴⁵³ Mezi Bethlenovy příznivce patřil například příbuzný někdejšího olomouckého biskupa Imrich Thurzo, příslušník kdysi slavného, ale nyní již na ústupu se nacházejícího rodu.⁴⁵⁴ Dále na Bethlenově straně stáli Jiří Rákóczy, Stanislav Thurzo z Bethlenfalvy, Jiří Széchy z Rimaszécs, Kašpar Sennay z Kissenye, Jiří Pográny z Nemeskürtu či Jan Bornemissza

reichische Militärgrenze in Kroatien 1522–1881. Wien 1970. Velký přehled literatury k tomuto tématu podal PÁLFFY, G.: *Türkenabwehr, Grenzsoldatentum und die Militarisierung*, s. 116, pozn. 9.

(451) Mikuláš Zrínský získal pro své syny již roku 1563 moravský inkolát. PANEK, J.: *Poslední Rožmberkové*, s. 134–135, 285, 292; DOER, A.: *Verzeichnis der Inkolats-Ertheilungen und Aufnahmen in den Herrenstand in Mähren aus der Jahren 1531–1620.* Prag 1903, s. 4, č. 29.

(452) Gabriel Bethlen (sedmihradským knížetem v letech 1619–1629) se dostal k moci v Sedmihradsku s pomocí Porty poté, co ve Velkém Varadině nechal zavraždit sedmihradského knížete, syna polského krále Štěpána a Bočkajova nástupce Gabriela Báthoryho. Bethlen nejdříve vedl útočné války v oblasti Sedmihradska a jeho okolí. Vytvořil stálé vojsko, kterým nahradil Bočkajovy hajduky. V Sedmihradsku zároveň obnovil hospodářskou prosperitu i řádné vybírání daní. V Albě Iulii vybudoval přepychový knížecí dvůr, jehož atributem byla i náboženská pluralita a tolerance. Po vypuknutí stavovského povstání v Čechách zahájil proti Habsburkům válečné akce a na jeho stranu se přidali i někteří uherští magnáti. Bethlenovo tažení potom vedlo až k obklíčení Vídne. Dne 25. srpna 1625 se Bethlen nechal pod patronací Turků zvolit uherským králem. Po porážkách konfederace se však relevantní část uherské šlechty přidala na stranu Habsburků a Bethlen byl opět královského titulu zbaven, s Habsburky ovšem podepsal kompromisní mír. Náhradou za královský titul získal vévodský titul ve Slezsku a sedm stolic v Horních Uhrách. Do průběhu třicetileté války pak na straně protihabsburské koalice se slušnými úspěchy zasahoval i v dalších letech. Zemřel roku 1629. KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*, s. 152.

(453) HILLER, I.: *Traditionsbildung und politische Praxis*, s. 181.

(454) EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*, s. 181.

ze Szendrő. Všichni jmenovaní šlechtici zastávali významné postavení ve vojenských úřadech Gabriela Bethlena.⁴⁵⁵ Postavou, jejíž jméno se později v souvislosti s potrestáním Bethlenových příznivců objevovalo nejčastěji, byl František Batthyány. Stranici sedmihradského knížete, jenž se mezitím nechal zvolit (avšak nikoliv korunovat) uherským králem, měli pro své počínání nejen náboženskou a ideologickou, ale také zcela pragmatickou motivaci. Pravděpodobně počítali s tím, že za jejich vojenským úspěchem bude následovat konfiskace statků prohabsburské šlechty a že tyto statky budou přiděleny právě jim. Uherští rebelové se přitom opírali o momentální vojenské úspěchy. Spojené uherské a moravské vojsko tehdy došlo až k Vídni, tuhé boje probíhaly i ve Štokravě a válečné pole sahalo až k moravské hranici.⁴⁵⁶ S přidělením konfiskátů Bethlenovi příznivci ostatně počítali ještě po porážce u Vídně při jednáních uherského sněmu, který probíhal v lednu roku 1620 v Bratislavě a kde stál v čele uherské delegace Imrich Thurzo. Vycházeli totiž ze skutečnosti, že uherské statky byly během bojů silně poškozeny. Na poničení statků odkazovala také císařská strana, vedená hlavním vojevůdcem z uherské fronty Rombaldem Collaltem.⁴⁵⁷ Uherští stavové se proto snažili do mírových dohod prosadit klauzuli, podle níž by neměly být restituovány statky, které byly Bethlenovci po dobu bojů zkonfiskovány katolické církvi. Církevní konfiskáty měly nakonec posloužit samotnému Gabrielu Bethlenovi, a sice jako zdroj finančních prostředků pro další pokračování války proti Habsburkům. Ani peníze z bethlenovských konfiskací však nepřivedly uherské protestantské stavy k vítězství a po roce 1622 došlo i ve vztahu ke katolické církvi v královských Uhrách k postupné majetkové restituci.⁴⁵⁸

(455) Ve stejné době však již některé uherské vojenské úřady drželi příznivci Habsburků z řad uherské i rakouské šlechty, např. Hans Dietrich z Reiffenburgu, Gottfried z Stadelu, Arnošt Kolonitsch, Hans Breuner nebo Rudolf z Paaru. Přece jen však zpravidla šlo o úřady méně významné. PÁLFFY, G.: *Die Türkenabwehr in Ungarn*, s. 99–131, zde Anhang, s. 188–131.

(456) KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 9, pag. 1340–1345.

(457) V Khevenhüllerově textu se v souvislosti s Bethlenovým tažením a odporem proti panovníkovi objevují i vylíčení individuálních osudů Ferdinandových uherských odpůrců, jejichž cílem bylo nejen vylíčit panovníkovy úspěchy, ale také prokázat, že jeho snaha potrestat povstání je v souladu s boží vůlí: „...Alhier ist die Straff der Rebellion wohl zu mercken, dann wie gedachter Turschi, zu Anfang der Rebellion, sich verschworen und verpflecht, wolle ihme eher die Augen ausstecken lassen, als dem Kayser damit ansehen, also hat ihn Gott gestrafft, daß wie erst verlangt und begehrt, er in 25. Jahre seines Alters blind hat sterben müssen...“ TAMTÉŽ, pag. 1345.

(458) PRAŽÁK, R. A KOL.: *Dějiny Maďarska*, s. 94.

Konfiskační proces v Uhrách

Z uvedených skutečností vyplývá, že ve dvacátých letech sedmnáctého století nebyly ani v Uhrách konfiskace neznámým postupem a že i v této věčně neklidné zemi naopak byly běžně aplikovány ze strany momentálního vítěze proti poraženému. Prototypem individuálního trestního procesu vedeného proti magnátovi, jenž se vzepřel vůli panovníka, byl proces se Štěpánem Illésházym z let 1601–1603, který v mnohém ohledu připomínal nedávný český proces s Jiřím a Ladislavem z Lobkovic. Pozdější uherský palatin z let 1608–1609 (a častý korespondenční partner Karla staršího ze Žerotína) Štěpán Illésházy nejprve získal velký pozemkový majetek za věrnou službu ve prospěch císaře Rudolfa II. Posléze byl ale potrestán za svůj postoj v době Bočkajova povstání. Jednak byl odsouzen k trestu smrti, jenž byl nakonec zmírněn v nucenou emigraci do Polska, jednak ke konfiskaci majetku.⁴⁵⁹ Po podepsání vídeňského míru roku 1606 a po nástupu Matyáše Habsburského na uherský trůn roku 1608 došlo k Illésházyově omilostnění a dokonce k jeho jmenování palatinem. Trest i odpuštění tak mohlo jemu samotnému i dalším uherským magnátům a šlechticům sloužit za vzor, jak se nevyplácí protivit se panovníkově vůli a jak se naopak vyplácí zachovávat mu věrnost.⁴⁶⁰

Metodicky stejným způsobem jako při politických a trestněprávních konfiskacích bylo v Uhrách ovšem postupováno také při úmrtí některých uherských šlechticů nebo vyměnění celých rodů, aniž by bylo jednání vedeno s ohledem na provinění dotčené osoby. Také v těch případech bylo totiž potřeba zaznamenat a sepsat veškerý majetek, který propadal ve prospěch komory a panovníka, a případně jej předat či prodat novému zasloužilému držiteli. Hned na počátku roku 1620 byl uvedený postup aplikován při úmrtí hornouherského šlechtice Františka Tataye a potom během pobělohorského období ještě mnohokrát.⁴⁶¹

(459) Jako jeden z důležitých důvodů potrestání Štěpána Illésházyho nelze opomenout ani finanční motivaci. Illésházy totiž držel dva bohaté statky na západě dnešního Slovenska a nedaleko od moravské hranice, Pezinok (Bazin) a Svätý Júr (Sankt Georgen).

(460) HILLER, I.: *Traditionsbildung und politische Praxis*, s. 184–185. Srov. Týž: *Illésházy István*. In: Rácz, Á. (ed.): *Száz potré a magyar történelemből*. Budapest 1999, s. 84–86.

(461) „Schreiben der Hofkammer, nebst einigen Berichten der Hungarischen und Zipser Cammer, forfindig sub dato 20ten Aprilis 1620, wegen durch Absterben Francisci Tatay im heimgefallene Güter...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Ungarische Reihe, kn. 414, fol. 159. V materiálech uherské expedice císařské dvorské komory se záležitosti kolem inventování, šacování a přidělování statků objevují po celá dvacátá a třicátá léta 17. století velmi často, v mnoha případech však nesouvisejí s povstáním a následným procesem konfiskací. Pojem „spišský“ měl ve sledované době několik významů. Jednak vyjadřoval geografickou oblast a spišská města, jež byla částečně v zástavě Polského království, dále uherský komitát a v ne-

Ještě na počátku roku 1620 již došlo v Uhrách také ke skutečným konfiskacím, zdůvodněným podporou Gabriela Bethlena a nepřímo i podporou stavovského povstání v rakouských a v českých zemích.⁴⁶² Palatin Zikmund II. Forgáč dostal v březnu tohoto roku za úkol, aby z tohoto důvodu vzal do sekvestru pozemkový majetek Seifrieda Kollonitsche, včetně veškerého inventáře.⁴⁶³ K zásadnímu případu, kdy byl klasickým způsobem uplatněn konfiskační proces, jak je znám i z jiných habsburských zemí, došlo v dubnu 1621, kdy byl vydán příkaz ke konfiskaci statků „rebela“ Františka Batthyányho. Na jeho zámek Greben byli vysláni komisaři, kteří měli za úkol sepsat celý jeho majetek a v případě potřeby měli za účelem splnění tohoto úkolu použít také informace, které by jim poskytli jeho sousedé.⁴⁶⁴ František Batthyány se tak stal nejvýznamnějším uherským šlechticem, jehož statky propadly konfiskaci.

Kromě držav Františka Batthyányho propadaly ve prospěch císaře a uherského krále Ferdinanda II. také statky méně bohatých uherských šlechticů: Jana Vízkelethyho, Štěpána Pogrányho nebo Františka Pallástyho. Většina z uherských šlechticů, kteří v předchozím období zaujali nejvýznamnější funkce v řadách Bethlenova vojska, byla svých dosavadních úřadů zbavena. Týkalo se to především Batthyányho, Sennaye, Thurza a Pogrányho.⁴⁶⁵

Na některé statky byli dosazeni prefekti, kteří zde představovali královskou správu.⁴⁶⁶ Další byly ihned prodávány. K řešení uherských konfiskací došlo především během července a srpna roku 1622, kdy císař pobýval na zemském sněmu v Šoproni, a proto se přirozeně ve vlastním

poslední řadě také celou oblast Horních Uher, jež nebyla totožná s celým dnešním Slovenskem, ale pouze s jeho východní částí, v každém případě však přesahovala region spišského komitátu. (Za laskavou informaci děkuji Gézovi Pálffymu.)

(462) Vedle spolupráce s rebellem Bethlenem bývá uváděna také spolupráce s českým (a moravským) vojevůdcem, hrabětem Jindřichem Matyášem z Thumu: „...der Setschi dem Bethlen und Grafen von Thum an solchen hinterhalt bestellt...“ KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandeae*, pag. 1340.

(463) „Kays. Befehl an Sigismundum Forgach Palatinum Anno 7ten Marty 1620...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Ungarische Reihe, kn. 414, 7. 3. 1620, fol. 164. Zikmund II. Forgáč byl palatinem v době povstání v letech 1618–1621.

(464) „...ut arx crewen una cum pertinentiis non ita pridem ex mandato Suae Maiestatis per tit. Magnificum ac spectabilem banum Slavoniae dominum, comitem Nicolaum a Thersaz e manibus rebellis Francisci Batthyani...“, TAMTÉŽ, kn. 414, 23. 4. 1621, fol. 185. Hrad Greben [Crewen] se nacházel v komitátu Kőrös ve Slavonii.

(465) PÁLFFY, G.: *Die Türkenabwehr in Ungarn*, s. 99–131, zde Anhang, s. 188–131.

(466) Na konfiskovaná panství Körmeno a Rohonc/Rechnitz byl v červenci 1621 dosazen prefekt Michael Koncoray. HKA WIEN, Gedenkbücher, Ungarische Reihe, kn. 414, 26. 7. 1621, fol. 198.

zájmu snažil naklonit si alespoň část uherské šlechty a vyřešit všechny sporné otázky. Zájem na sporech jistě neměl i s ohledem na svoji novou manželku Eleonoru z Mantovy, s níž se právě oženil a které určitě nechtěl pobyt v Uhrách zneprjemnit politickými problémy.

Přidělování uherských konfiskátů

Batthyánovo panství Greben bylo již následující měsíc po konfiskaci na základě císařského dekretu prodáno hraběti Mikuláši Frankopanovi.⁴⁶⁷ Plavecký hrad poblíž Trnavy z pozůstalosti po Petru Baltazarovi z Gyanak byl připsán jeho vdově Magdaleně Pálffyové z Erdódu a ves Wolfersdorf byla z konfiskace Štěpána Pogrányho a Františka Pallásthyho přiřazena k hrabství Forchtenstein v dnešním Burgenlandu a ponechána jako zástava Pavlovi Pálffymu a jeho manželce Magdaleně Pallásthyové.⁴⁶⁸ Pavlovi Pálffymu byla za zásluhy přidělena i ves Raczkowy poblíž Budína a po roce zástavy s konečnou platností i výše zmiňovaný Plavecký hrad.⁴⁶⁹ Pálffyové se tak stali jedněmi z největších nabyvatelů uherských konfiskátů.

Dalším rodem profitujícím z konfiskací a je provázecích politických změn byli Esterházyové. Jak bylo uvedeno, původně šlo o nikterak významný a nikterak bohatý rod. Obzvláště kariéra Mikuláše Esterházyho se však od počátku 17. století začala neobyčejně slibně rozvíjet.⁴⁷⁰ Jako blízkému příbuznému Štěpána Illésházyho mu přitom v mládí hrozilo nebezpečí, že bude následovat jeho pohnuté osudy. Jeho výhoda ve srovnání s jinými uherskými šlechtici, je zároveň určovala startovací moment politického i majetkového vzestupu, spočívala ve skutečnosti, že jako jeden z mála uherských magnátů konvertoval ke katolictví, a to ještě před koncem 16. století. Roku 1614 již jako čelný představitel katolické skupiny mezi uherskými stavy zastupoval uherskou šlechtu na sněmu habsburských

(467) „Intimatum an die Hungarische Hof-Kanzley Actum in Wien am 7ten May 1621, wasmassen IM dem Bano Sclavoniae Grafen Nicolaß v. Thursatz im Fall Franz Batthyany sich zu bestimmter Zeit nicht stellen, und den Pflichtschuldigsten Gehorsam bezeugen sollte, das Schloß Krewen zu conferiren, und die diesfällige Inscriptionales ausfertigen zu laßen bewilligt haben...“; „Decret an Gr. Nicolaß Frangepan von Thersatz Actum in Wien am 7. 5. 1621. Wegen des Ihme allergnädigst verliehenen Schloßes Greben, und was dieserhalben, wie auch wegen einer baldig richtigen Zahlung für sein untergebenen Banalischen Kriegs Volk behöriger Orten anbefohlen worden...“ TAMTÉŽ, kn. 414, 7. 5. 1621, fol. 188–189.

(468) „Befehl an die Hungarische Kammer Actum in Wien 29. 12. 1621...“ TAMTÉŽ, kn. 414, fol. 205, 210v.

(469) „Kays. Befehl de dato in Ödenburg am 19ten July Ao. 1622...“ TAMTÉŽ, kn. 414, 18. 1. 1622, 19. 7. 1622, fol. 243, 253v.

(470) Mikuláš Esterházy žil v letech 1582–1645. O něm v poslední době KATALIN, P.: *Esterházy Miklós*. Budapest 1985.

dědičných zemí v Linci, kde dostal příležitost stát se významnou osobností nejen v rámci Uherského království, nýbrž v kontextu celého území habsburské monarchie. V okamžiku, kdy sedmihradský kníže Gabriel Bethlen roku 1619 proti Ferdinandovi II. vojensky vystoupil, projevil Esterházy jako jeden z mála uherských šlechticů císaři a králi věrnost. Majetkové zisky na sebe nedaly dlouho čekat. Nejdříve se mu podařilo přenést dosavadní hlavní rodové sídlo z východouherského Mukačeva, jež na základě císařského rozhodnutí připadlo jako odměna za uzavření mikulovského míru roku 1622 právě Bethlenovi, k západní hranici země, kde získal panství a město Eisenstadt.⁴⁷¹ To ještě více posílilo jeho orientaci na Habsburky. Následně byly Mikuláši Esterházymu v únoru 1625 přiznány zámky Hričov a Bytča; kupní cena přitom byla roku 1626 odečtena od dluhů ležících na panstvích Eisenstadt a Forchtenstein. Později následovaly i další statky, včetně zmíněného hrabství Forchtenstein s mohutným hradem.⁴⁷² Zároveň Esterházy ukořistil i některé z významných uherských úřadů, jež předtím zastávali příznivci Gabriela Bethlena, např. úřad Hraničního a krajského hejtmána v Cisdanubii a v horních městech, který pak zastával v letech 1622–1625.⁴⁷³

Uzavření kompromisního mikulovského míru dne 6. ledna 1622 kromě prosazení zmiňovaných výhod pro Bethlena i Esterházyho nejenže anulovalo konfiskace uskutečněné Bethlenem, ale také konfiskace provedené Ferdinandem II.⁴⁷⁴ Majetkové změny tohoto typu v Uhrách vyzněly do ztracena. Na majetkové tresty ze strany Vídně bylo jakoby zapomenuto. Gabrielu Bethlenovi byla císařem dokonce udělena v zástavu slezská knížectví Opolsko a Ratibořsko.⁴⁷⁵ František Batthyány se vrátil k držbě svých statků ve stavu před konfiskací, aniž by se musel podrobit obvyklým podmínkám: holdovat, konvertovat, přijmout z rukou císaře a uherského krále pardon nebo ve vztahu ke svým držávám restituci. Směl si udržet nejen majetky, ale dokonce i úřad krajského hejtmána v Transdanubii.⁴⁷⁶ Vzhledem k tomu, že zemřel již roku 1625, již neměl příležitost císařovy benevolence příliš využít. Jeho syn Adam roku 1631 konvertoval ke katolictví a zároveň vstoupil do habsburských služeb.⁴⁷⁷ V jiných případech

(471) HILLER, I.: *Traditionsbildung und politische Praxis*, s. 180–181.

(472) HKA WIEN, Gedenkbücher, Ungarische Reihe, kn. 414, 7. 3. 1920, fol. 164.

(473) PÁLFFY, G.: *Die Türkenabwehr in Ungarn im*, s. 99–131, zde Anhang, s. 120.

(474) Kritické vydání GOOSS, R.: *Österreichische Staatsverträge*. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690). Wien 1911.

(475) PRAŽÁK, R. A KOL.: *Dějiny Maďarska*, s. 327, 349, 363.

(476) PÁLFFY, G.: *Die Türkenabwehr in Ungarn*, s. 99–131, zde Anhang, s. 118.

(477) Adam Batthyány žil v letech 1610–1669. KOLTAI, A.: *Adam Batthyány in Wien*. Die

byly do materiálů císařské dvorské komory přímo zapsány restituční rozkazy. První z nich se týkal dvora Jiřího Zikmunda Geyera v Nezideru. Tomu, jakožto „*prohlášenému rebelovi*“, byl majetek konfiskován, již 8. října roku 1622 nicméně opět restituován.⁴⁷⁸ Některé menší statky byly restituovány i někdejšímu rebelu Pogránymu a pardonováni byli i další povstalci, například Jiří Széchy nebo Tomáš Bosňák.⁴⁷⁹ Na jaře roku 1624 byl učiněn významný krok při restituci majetku katolické církve, když byl navrácen majetek benediktinským klášterům.

Proces pobělohorských konfiskací v Uhrách tak skončil ještě před polovinou dvacátých let 17. století. Jeho výsledky vyznívaly pro císaře a krále Ferdinanda II. hlavně v politické rovině. Přidělováním konfiskátů a úřadů v Uhrách i za jejich hranicemi podpořil ty uherské magnáty, kteří i tak byli ochotni naplňovat jeho cíle. Odstartovány tak mohly být závratné kariéry magnátů Mikuláše Esterházyho a Pavla Pálffyho či arcibiskupů Petra Pázmányho a Jiřího Lippaye. Pálffy se například na léta 1625–1646 stal prezidentem uherské komory a podobně narostl i význam příslušníků dalších uherských magnátských rodin, kteří se postavili na stranu Habsburků a zároveň se angažovali v obraně monarchie proti Osmanům. Dále panovník ukázal cestu dalším uherským šlechticům, aniž by razantně okleštil jejich dosavadní svobody. Naopak se zdá, že stavovské svobody v Uhrách v některých aspektech po porážce stavovského povstání jako v jediné zemi habsburského soustátí ještě více vzrostly. Podle názoru maďarského historika Gézy Pálffyho se to týkalo především vedení vnitřní politiky, místní

Hofkarriere eines ungarischen Aristokraten in der Mitte des 17. Jahrhunderts. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*. OH 10. České Budějovice 2003, s. 275–304; TÝŽ: *Adam Batthyány und seine Bibliothek*. Eisenstadt 2002. O tradicích rodiny Batthyányů s. 276–281. Srov. též FAZEKAS, I.: *Die Rekatolisierung Adam Batthyánys im Jahr 1629*. In: Reingrabner, G. – Schlag, G. (edd.): *Reformation und Gegenreformation im pannonischen Raum*. Eisenstadt 1999, s. 297–304.

(478) „Kays. Befehl an Hungarische Kammer Actum in Wien am 8ten October Ao. 1622, daß selbe Georg Sigmund Geyer sein Hof, so Ihme als einen Rebellen eingezogen worden, widerumb restituirm...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Ungarische Reihe, kn. 414, 8. 10. 1622, fol. 271.

(479) „Kays. Befehl an Hungarische Kammer Actum in Wien am 28ten Juny Ao. 1624...“ TAMTĚŽ, kn. 414, 28. 6. 1624, 19. 9. 1624, fol. 309, 318. K dalším pardonům a restitucím se vyjadřuje i František Kryštof Khevenhüller: „...Als uns aus angezogenen Schreiben und anderen Remonstrationen die Ungarn des Bethlen Fürnehmen und Gemüth verspührt, ist denen so ihnen ins Land geführtden Neukauf selbst wieder ankommen, derohalben Georg Setschi, Graf von Sarin, Thomas Bosniack und Panphi bei IKM im **Perdon angehalten**, der ihnen erfolgt, und sie außdann wieder den Bethlehemb in Kriegs-Rüstung eingelassen, und der Setschi dem Bethlen und Grafen von Thurn an solchen hinterhalt bestellt, daß wann sie weren fortgezogen ihme keiner entgangen wäre...“ KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Bd. 9, pag. 1340–1345. Tomáš Bosňák dokonce na Moravě figuroval jako nabyvatel konfiskátů.

správy v oblasti finančnictví a vojenství, popřípadě v příhraniční oblasti diplomacie s Osmanskou říší. Do rukou uherských stavů se po roce 1622 dokonce dostal úřad nejvyššího uherského poštmistra či úřad zástupce velitele pevnosti Ráb. Rozšířeno bylo i pole působení Consilia Hungarica.⁴⁸⁰ Císař a král Ferdinand II. tímto postupem na určitou dobu odrazil turecké nebezpečí a posílil postavení katolické církve. Výsledek procesu pobělohorských konfiskací v Uhrách měl nepochybně významný a dlouhodobý vliv na vývoj vztahu mezi touto zemí a Vídní.⁴⁸¹

(480) PÁLFFY, G.: *Zentralisierung und Lokalverwaltung*, s. 8. (V tisku, citováno podle rukopisu.)

(481) K rozsáhlejším konfiskacím v Uhrách došlo až po porážce Wesseléinyho povstání v letech 1670–1671. Tehdy císař Leopold I. nechal konfiskovat majetek asi třem stům uherských šlechticů. Vedle toho padaly i další rozsudky, mj. hrdelní. Milan Šmerda si povšiml, že při těchto konfiskacích byli do funkcí soudců a exekutorů dosazováni čeští šlechtici, často potomci aktérů českého stavovského povstání. Češi přitom byli nositeli úlohy katolíků věrných císaři, zatímco Uhři byli považováni za rebely. Kromě jednotlivců proto měly být potrestány Uhry jako celek. Toto rozložení rolí, jež bylo v přímém protikladu k situaci po roce 1620, se přeneslo i na symbolickou rovinu. Milan Šmerda ji zaznamenal v dialogickém pojednání „Dialogus interlocutorius: Ladislaus Pannon et Jaroslaus Bohemus“. V souvislosti s pobělohorskými konfiskacemi navíc není náhodou, že čeští soudci v čele s Lobkovicem a Martincem si dali předložit vládní akta, na jejichž základě bylo řešeno potrestání účastníků českého stavovského povstání 1618–1620. Ta jim měla sloužit jako vzor. ŠMERDA, M.: *Rozhovor Čecha s Ubrem v r. 1671*. (Dialogus interlocutorius: Ladislaus Pannon et Jaroslaus Bohemus). In: K počtě Jaroslava Marka. Praha 1996, s. 183–197. Podrobněji PLASCHKA, R. G.: *Der Prozess Zrinski/Frankopan 1670/1671*. Eine Traditionsparallele zum Prozeß nach der Schlacht auf dem Weißen Berg und zur Hinrichtung auf dem Altstädter Ring. In: Die böhmischen Länder zwischen Ost und West. Festschrift für Karl Bosl. München – Wien 1983, s. 103–112.